

دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، صفحات ۵۶-۳۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۶/۰۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۱/۱۲/۲۱

بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و سبک زندگی محیط زیستی در بین شهروندان شهر تبریز

حسین بنی فاطمه^۱

شهرام روستایی^۲

محمدباقر علیزاده‌اقدم^۳

فهیمة حسین نژاد^۴

چکیده

زندگی انسان در طول تاریخ، در پیوند مداوم با طبیعت بوده است. آب، خاک، زمین و گیاهان همواره یاری‌رسان انسان و الهام‌بخش او بوده و محیط زیست به عنوان پس‌زمینه فعالیت‌های بشری، مهم‌ترین بخش و جزو جدا نشدنی زندگی انسان تلقی شده است. در مقابل انسان‌ها نیز مسئول حفظ محیط زیست خود بوده‌اند. در این مقاله، با استفاده از نظریه پیر بوردیو، سرمایه اجتماعی به عنوان یک عنصر تأثیرگذار در زندگی شهروندان شهر تبریز تلقی شده که به رفتار اجتماعی آنها جهت می‌دهد. هدف این مقاله بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و سبک زندگی محیط زیستی و تأثیر ابعاد این دو متغیر بر یکدیگر است. نتایج تحقیق نشان می‌دهند از میان ابعاد سه‌گانه سرمایه اجتماعی، ابعاد مشارکت و انسجام اجتماعی رابطه معنی‌دار با سبک زندگی محیط زیستی نشان داده‌اند اما بعد اعتماد اجتماعی رابطه معنی‌داری را نشان نمی‌دهد. همچنین بین تحصیلات و سبک زندگی محیط زیستی رابطه معنی‌دار وجود دارد، ولی به‌طور کلی بین درآمد و سبک زندگی محیط زیستی رابطه معناداری مشاهده نشد. تحلیل رگرسیون چندمتغیره نیز نشان می‌دهد که مشارکت اجتماعی، تحصیلات و انسجام اجتماعی بر روی هم حدود یازده درصد از واریانس سبک زندگی محیط زیستی را تبیین می‌کنند.

واژگان کلیدی: سبک زندگی، محیط زیست، سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی.

۱- استاد جامعه‌شناسی گروه علوم اجتماعی دانشگاه تبریز.

۲- دانشیار گروه جغرافیای طبیعی دانشگاه تبریز.

۳- استادیار موسسه تحقیقات اجتماعی دانشگاه تبریز.

۴- نویسنده مسئول: دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تبریز.

مقدمه

امروزه مسایل محیط زیست در صدر خبرهای جهان قرار دارد. این امر نه تنها به پیدایش بحران‌های محیط زیست در ابعاد محلی و جهانی دلالت دارد، بلکه نشان‌دهنده این است که آگاهی مردم از محیط زیست، اهمیت و ارزش آن افزایش پیدا کرده است. شواهد حاکی از آن است که وضعیت محیط زیست در سطح جهان، بحرانی و هشداردهنده است. کشورهای جهان با سطوح متفاوت توسعه‌یافتگی یا در حال توسعه، به انحای مختلف دست به تخریب محیط زیست زده و رفتاری غیرمسئولانه در برابر طبیعت اتخاذ کرده‌اند. گرم شدن زمین، پاره شدن لایه اوزن، افزایش تشعشعات اتمی، کاهش گونه‌های گیاهی و جانوری، فرسایش خاک، تخریب جنگل‌ها، آلودگی آب‌های زیرزمینی، خشک شدن دریاچه‌ها، انتشار گازهای سمی، کاهش منابع طبیعی و افزایش زباله‌های صنعتی و غیرقابل بازیافت تنها نمونه‌های اندکی از این بحران‌ها هستند. این در حالی است که حفاظت از محیط زیست وظیفه تک تک انسان‌های روی کره زمین و افراد جامعه است؛ زیرا زندگی انسان‌ها به محیط زیست وابسته است و تخریب محیط زیست در حقیقت نابودی زندگی بشر را به همراه خواهد داشت.

از این‌رو افراد نیاز دارند که از شرایط محیط زیست و نقش خود در تغییرات آن، فهمی عمیق به دست بیاورند تا بتوانند سبک زندگی و رفتارهای اجتماعی خود را با اصول محیط زیست هماهنگ کنند. بنابراین سخن گفتن از محیط زیست و بررسی ارتباط بین جامعه و محیط زیست تنها دغدغه آکادمیکی نیست، بلکه دغدغه‌ای نسبت به آینده جوامع بشری و زندگی میلیاردها انسان است و نشان‌دهنده به سر آمدن غفلت تاریخی و جامعه‌شناختی از طبیعت است.

در فرهنگ فارسی معین، محیط به معنای احاطه کننده، دربرگیرنده و جای زندگی آدمی است که با مصدر زیستن، به معنای زندگانی و حیات همراه می‌شود. بنابراین محیط زیست، زیستن در محیطی است که انسان را احاطه کرده است. «ریشه اصطلاح انگلیسی محیط زیست به کلمه فرانسوی Environ می‌رسد که به معنی اطراف، احاطه شدن و حصار کشیدن است» (Barry, 1999: 12). واژه محیط زیست واژه‌ای کلی است که به تعریف دقیق

و جزئی‌تر نیاز دارد. زیرا برخی محیط زیست را به مثابه محیط فیزیکی، که انسان‌ها و حیوانات را شامل نمی‌شود در نظر می‌گیرند. در حالی که برخی دیگر محیط زیست را برابر با طبیعت، که انسان‌ها و حیوانات را شامل می‌شود، قلمداد می‌کنند (Williams, 1998: 291). همچنین محیط زیست تقسیم‌بندی متعدد دارد: یکی از اینها تقسیم سنتی است که شامل محیط طبیعی، محیط اجتماعی و محیط ساخته‌شده توسط انسان است. محیط طبیعی به آن بخشی از محیط زیست اطلاق می‌شود که ساخته دست انسان نباشد. محیط اجتماعی جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کنیم. کسانی که با آنها تماس متقابل داریم، همه کسانی که بر ما تأثیر می‌گذارند و ما از آنان تأثیر می‌پذیریم. محیط انسان ساخت به آن بخش از محیط زیست اطلاق می‌شود که توسط انسان ساخته و پرداخته شده است. با این حال باید گفت که هیچ یک از این محیط‌ها به صورت مجرد وجود خارجی ندارد و محیط زیست در عمل تفکیک‌ناپذیر است (فتحی‌واجارگاه و فرمهینی فراهانی، ۱۳۸۲: ۷-۶).

امروزه شهرنشینی فزاینده، افزایش میزان رشد شهرها و تبدیل شدن آنها به رایج‌ترین شکل زندگی انسان‌ها بیشترین تأثیر را بر محیط زیست گذاشته است. تراکم جمعیت شهری مصرف بیشتر را در پی داشته و آلودگی در شهرها به حدی رسیده که شهر به عنوان یکی از مراکز اصلی آلاینده محیط زیست درآمده است. سبک خاص زندگی شهری نیز همچون نیاز بیشتر به سفر و حمل و نقل، که میزان انرژی مورد نیاز را افزایش می‌دهد، از جمله تأثیرات شهر بر محیط زیست هستند (فکوهی، ۱۳۸۳: ۲۵۳). شهر را می‌توان به عنوان محیط ساخته بشر تعریف کرد که در محیط طبیعی جاگیری شده و میزان نسبتاً بالایی از جمعیت را دارد و فعالیت اقتصادی آن غیرکشاورزی است. بنابراین محیط زیست شهری مهم است؛ زیرا بیشتر جمعیت در آنجا زندگی می‌کنند و بیشتر مسایل زیست‌محیطی در نتیجه فعالیت‌های شهرنشینی به وجود می‌آید (Gregory et al, 2009: 143). انسان با حذف منابع طبیعی و کاستن از تنوع زیستی سیاره، به ساختار خود حیات که رفاهش بدان وابسته است، آسیب رسانده و جریان خدمات سیستم زیست‌محیطی پرارزشی مختل ساخته است که طبیعت به رایگان ارائه می‌دهد، از قبیل بازگرداندن تفاله‌ها به فرایند، تنظیم آب و هوا، بازسازی جو و سایر پدیده‌های مشابه (کاپرا، ۱۳۸۶: ۲۵۷).

در این خصوص دو استراتژی عمده و محوری یعنی «تعهد سازمان‌های حکومتی و تجاری، و تعهد رفتاری شهروندان فردی به محیط زیست در جنبش‌های محیط زیستی» مطرح شده‌اند (Crompton & Kasser, 2009). طرح این استراتژی‌ها نشان می‌دهد که سازمان‌های حکومتی، تجاری و سبک زندگی شهروندان در بروز بحران‌های محیط زیست نقش عمده‌ای دارند. بنابراین برای حل این بحران‌ها، تغییر در رویکرد و عملکرد این سازمان‌ها و سبک زندگی شهروندان ضروری است. در هر جامعه‌ای افراد در مورد محیط زیست برخورد به نسبت مشخصی از خود نشان می‌دهند که ممکن است مسئولانه، غیرمسئولانه یا بینابین باشد. این طیف وسیع رفتارها تحت تأثیر متغیرها و عوامل بی‌شماری است که به‌طور عمده به محیط اجتماعی فرد مربوط می‌شود. از سوی دیگر بررسی رفتار افراد در سطوح نظری در حوزه «نظریه کنش اجتماعی» ممکن می‌گردد. مفهوم سرمایه اجتماعی به کنش اجتماعی معطوف است و به توانایی گسترش کنش اشاره دارد (عقیلی و همکاران، ۱۳۸۷). در این راستا سبک زندگی محیط زیستی به الگوهای رفتاری همسو با طبیعت به ویژه در مصرف انرژی، توجه به محیط زیست، حمل و نقل، میزان تولید زباله و حمایت از جنبش‌های محیط زیستی گفته می‌شود که با سلامت فردی، پیدایش مسایل محیط زیستی و حل آنها ارتباط دارد.

سبک زندگی^۱

مفهوم سبک زندگی از مفاهیمی است که در سال‌های اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته است و تعاریف متعدد دارد. لغت‌نامه کمبریج سبک زندگی را شیوه و روش انجام چیزی در نظر گرفته که برای فرد یا گروهی از مردم، در مکان یا دوره‌ای خاص سرمشق تلقی شود. لغت‌نامه وبستر نیز سبک زندگی را اجرا یا انجام اموری که تمایزدهنده فرد یا گروه یا سطح خاصی است، تعریف کرده است (مهدوی‌کنی، ۱۳۸۶: ۲۰۲). سبک زندگی همچنین به مدت زمانی که یک فرد برای انجام فعالیت‌های روزمره زندگی خود صرف می‌کند، اشاره دارد. در این تعریف فعالیت‌های روزانه، مؤلفه‌های سبک زندگی محسوب می‌شوند که از جهت‌گیری‌های ارزشی افراد سرچشمه می‌گیرند. به عنوان مثال افرادی که تمایلات مادی‌گرایانه دارند

1- Lifestyle

بیشتر وقت خود را در مراکز خرید و مغازه‌ها می‌گذرانند (Gatersleben, 2009: 53). بنابراین سبک زندگی آنها مادی‌گرایانه است.

لیزر^۱ برای نخستین بار در سال ۱۹۶۳ سبک زندگی را براساس الگوی خرید کالا تعریف کرد. به نظر وی سبک زندگی دال بر شیوه زندگی متمایز جامعه یا گروه اجتماعی است؛ شیوه‌ای که بدان طریق مصرف‌کننده خرید می‌کند و شیوه‌ای که بدان طریق کالا خریداری شده مصرف می‌شود، بازتاب‌دهنده سبک زندگی مصرف‌کننده در جامعه است. سوبل^۲ نیز تأکید می‌کند که الگوی مصرف مشاهده‌پذیرترین و بهترین شاخص سبک زندگی است. شیوه سازمان دادن زندگی شخصی، الگوی تفریح و مصرف نیز از دیگر شاخص‌های سبک زندگی محسوب می‌شوند. بنابراین سبک زندگی با مصرف ارتباط نزدیک دارد (فاضلی، ۱۳۸۶: ۱۸۰). بوردیو یکی از اندیشمندانی است که در خصوص سبک زندگی و سرمایه، نظریه‌پردازی کرده است. یکی از مفاهیم مهم وی مفهوم تمایز است. تمایز به تفاوت‌هایی اشاره می‌کند که بین رفتارها و سبک‌های زندگی افراد جامعه به دلیل موقعیت‌های متفاوت‌شان از لحاظ سرمایه و میدان‌های اجتماعی گوناگون، وجود دارد. در حقیقت، تمایز نشان‌دهنده خصوصیات فرهنگی مصرف‌گروه‌هایی است که به لحاظ فضایی و فراتر از آن در نسبت‌شان با ضرورت‌های مادی زندگی متمایزند. به عبارت دیگر گروه‌های اجتماعی مختلف از چنان منش‌های متفاوتی برخوردارند که تجلی آن در گوناگونی‌های مصرفشان نمود پیدا می‌کند. از این رو سبک زندگی فضایی است که کنشگران در ذیل آن می‌آموزند چگونه زندگی کنند، چه چیز را ارجح و چه چیز را زیبا بشمارند (علیزاده، ۱۳۸۸: ۳۹).

به‌طور خلاصه می‌توان گفت که مدت زمان صرف‌شده برای انجام فعالیت‌ها، نوع مصرف، الگوی تفریح، عادات، سلیقه‌ها و اعمال افراد در زندگی روزمره، رفتارها و طرز برخورد، سبک زندگی یک فرد را شکل می‌دهند. از سوی دیگر شکل‌گیری سبک زندگی معلول شرایط زندگی، اجتماعی‌شدن سال‌های آغازین زندگی، موقعیت اقتصادی و اجتماعی

1- Leisure

2- Sobel

می‌باشد. سبک زندگی همچنین به تشخیص تمایز بین افراد کمک می‌کند، به طوری که می‌تواند به عنوان یک معیار برای طبقه‌بندی و تقسیم‌بندی افراد استفاده شود.

سبک زندگی محیط زیستی

بخش عمده سبک زندگی هر فرد توسط ارزش‌های وی تعیین می‌شود. هر چند تعریف ثابتی از سبک زندگی در علوم اجتماعی وجود ندارد، اما این واضح است که سبک زندگی پیوند اجتناب‌ناپذیر با رفتار دارد. رفتارهای حمایتی از محیط زیست و رفتارهای مصرفی می‌توانند سبک زندگی محیط زیستی را به وجود بیاورند؛ از این‌رو سبک زندگی محیط زیستی به سبک زندگی‌ای گفته می‌شود که با اجتناب از آسیب زدن به محیط زیست و جلوگیری از مشکلات زیست محیطی، تضمین‌کننده حد بالای سلامت محیط زیست باشد. همچنین این موضوع دربردارنده الگوهایی از رفتار است که با زیست بوم هماهنگ است و چرخه طبیعی زیست بوم را مختل نمی‌سازد؛ زیرا «سیستم‌های زیست محیطی طبیعت، چرخه‌ای، اما سیستم‌های صنعتی انسان، خطی است» (کاپرا، ۱۳۸۶: ۲۸۷). سبک زندگی محیط زیستی با مفاهیم «سبز شدن»^۱ یا «دوستی زیست‌بومی»^۲ نیز مرتبط است. زندگی سبز باید دارای شرایط زیر باشد:

- ۱) پایداری؛ تأمین نیازهای جامعه به شیوه‌ای که به منابع آیندگان آسیبی وارد نشده و منابع طبیعی کاهش نیابد.
- ۲) تولید محصولاتی که قابل اصلاح و استفاده مجدد باشند.
- ۳) کاهش زباله‌ها و آلودگی از طریق تغییر الگوهای تولید و مصرف.
- ۴) ایجاد مراکز فعالیت‌های اقتصادی پیرامون تکنولوژی و تولید، که به محیط زیست توجه و از آن محافظت کند (Soos, 2011: 16). دوستی زیست‌بومی به تولید و مصرف کالاهای هماهنگ با طبیعت، تغییر در سبک زندگی و مصرف بهینه انرژی دلالت دارد. به طوری، که نه تنها کالاهای مصرفی بلکه رفتارهای افراد برای طبیعت مضر نباشند و ارتباط انسان با طبیعت ارتباطی دوستانه باشد.

1- Going Green

2-Eco- Friendly

سرمایه اجتماعی

براساس تعریف بوردیو، سرمایه اجتماعی حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه مالکیت بادوامی از روابط نهادی شده بین افراد و به عبارت ساده‌تر، عضویت در یک گروه است (Portes, 1998: 16). البته سرمایه اجتماعی مستلزم شرایطی بمراتب بیش از وجود صرف شبکه پیوندهاست. در واقع، پیوندهای شبکه‌ای می‌بایست از نوع خاصی باشند. یعنی مثبت و مبتنی بر اعتماد. از نظر پاتنام، سرمایه اجتماعی همچون مفاهیم سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی، به ویژگی‌های سازمان اجتماعی از قبیل شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اشاره دارد که هماهنگی و همکاری برای کسب سود متقابل را تسهیل می‌کنند. سرمایه اجتماعی سود سرمایه‌گذاری در زمینه سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی را افزایش می‌دهد (Ozmete, 2011: 7). موضوع محوری سرمایه اجتماعی موضوع ارتباطات است. ایده مرکزی این است که شبکه‌های اجتماعی دارای‌های باارزشی هستند که افراد را قادر می‌سازند تا اجتماعات را خلق کنند، به همدیگر متعهد شده و اساس اجتماع را به هم پیوند زنند. فلاپ^۱ سه عنصر از سرمایه اجتماعی را بدین صورت بیان می‌کند:

- ۱) تعدادی از افراد داخل در شبکه اجتماعی که آماده و متعهد کمک به یکدیگر هستند؛
- ۲) استحکام ارتباطاتی که آمادگی برای کمک را نشان می‌دهد؛
- ۳) منابع این افراد (Ozmete, 2011: 334).

این تعریف دلالت بر این دارد که سه ایده اصلی در سرمایه اجتماعی قابل تشخیص هستند: ۱) سرمایه اجتماعی برای اعضای گروه، پیامدهای مثبت دربردارد. ۲) این پیامدها از طریق اعتماد اشتراکی، هنجارها و ارزش‌ها به دست آمده و بر چشمداشت‌ها و رفتارهای افراد تأثیر می‌گذارد. ۳) اعتماد اشتراکی، هنجارها و ارزش‌ها از اشکال غیررسمی سازمان‌ها بر اساس شبکه‌های اجتماعی و انجمن‌ها برمی‌خیزند؛ بنابراین مطالعه سرمایه اجتماعی، مطالعه فرایندهای شبکه‌محور است که از طریق اعتماد و هنجارها، برون‌دادهای سودمند تولید می‌کند (Durlauf & Fatchamps: 2004).

سرمایه اجتماعی از آن رو در مطالعات محیط زیست مهم است که شهروندان را قادر می‌سازد با تعامل و ارتباط با همدیگر، مسایل محیط زیست را شناسایی کنند و با روغن کاری چرخ‌های اجتماع باعث پیشرفت آرام همکاری‌ها برای حل مشکلات می‌شود و افراد جامعه را در مقابل یکدیگر مسئول می‌سازد، بنابراین «سرمایه اجتماعی با ایجاد اعتماد در بین مردم و عضویت مردم در نهادهای مدنی، شبکه روابط بین‌گروهی را تقویت می‌کند» (عقیلی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۳). در حالی که سرمایه اقتصادی در حساب‌های بانکی افراد و سرمایه فرهنگی در کاسه سر افراد قرار دارد، ولی سرمایه اجتماعی در ساختار روابط بین افراد جای دارد. فرد دارای سرمایه اجتماعی با دیگران ارتباط دارد و این ارتباط منبع مزیت برای وی محسوب می‌شود. به عنوان مثال او ممکن است بدهی‌هایش را به موقع بپردازد، صدقه بدهد، از مقررات راهنمایی و رانندگی پیروی کند و متعهد به انجام آنها باشد و به عنوان یک عضو از جامعه محسوب شود و در مقابل بتواند وام‌های بیشتری بگیرد، از مزایای سازمان‌های خیریه بهره‌مند شود و یا کودک خود را بدون ترس برای بازی به بیرون بفرستد (Portes, 1998: 7). این موارد نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی نه تنها جامعه‌ای بهتر به وجود می‌آورد بلکه حل مسایل و مشکلات احتمالی را تضمین می‌کند. از سوی دیگر سرمایه اجتماعی در داخل زیست‌بوم‌ها قرار دارد و از محیط زیست متأثر است. زیست‌بوم به عنوان یکی از خرده نظام‌های اکولوژی انسانی بر ارتباط بین افراد و محیط زیست‌شان تأکید می‌کند؛ زیرا جایی که افراد در آن زندگی می‌کنند بر عادات و زندگی آنها تأثیر می‌گذارد (Ozmete, 2011: 3341). بنابراین سرمایه اجتماعی و محیط زیست ارتباطی دوگانه با یکدیگر دارند.

هر چند سنجش مفهوم سرمایه اجتماعی در مطالعات محیط زیستی، با توجه به پیچیدگی و ابعاد چندگانه این مفهوم، امری دشوار است، اما برخی از محققان با تفکیک سطوح تحلیلی سرمایه اجتماعی در چهار سطح کلان، میانه، خرد و فردی تحلیل، آن را از حالت انتزاعی خارج کرده‌اند. در این تحقیق بر سطح خرد، که شامل ارتباط بین افراد، شبکه‌های ارتباطی و اجتماعی، احساس تعلق خاطر، اعتماد و همبستگی است، تأکید شده و با توجه به مطالعات صورت گرفته سه بعد انسجام، اعتماد و مشارکت در سرمایه اجتماعی تشخیص داده شده است.

بررسی تحقیقات انجام گرفته در این زمینه نشان می‌دهد که تحقیقی با عنوان «عوامل فرهنگی و اجتماعی در تقابل و تعامل با محیط زیست: مطالعه موردی اراک» توسط مسعود مهدوی و وحید ریاحی (۱۳۸۲) انجام شده است. نتایج نشان می‌دهند که آلودگی هوا مهم‌ترین مشکل زیست محیطی شهر اراک است. از لحاظ متغیر سن، جوانان برخلاف افراد مسن نسبت به ایجاد یا حفظ فضای سبز علاقه‌ای ندارند. ساکنان علاوه از مسایلی که صنعتی شدن فزاینده شهر به وجود آورده، از عدم وجود آگاهی زیست محیطی و عدم آرایه اطلاعات از طریق رسانه‌های جمعی سخن گفته و فرهنگ‌سازی در خصوص محیط زیست را دارای اولویت دانسته‌اند.

شهرزاد فریادی (۱۳۸۴) در تحقیقی با عنوان «روش‌شناسی برنامه‌ریزی محیط زیستی محلی با مشارکت مردم (به شکل یک سیستم مدیریت محیط زیست)» بر تأثیر مستقیم فعالیت‌های اجتماعی بر محیط زیست تأکید کرده و نتیجه‌گیری کرده که تدوین طرح‌ها و برنامه‌های مفید برای محیط زیست با استفاده از مشارکت و مداخله مردم و جامعه محلی امکان‌پذیر است.

تحقیق «سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست محیطی مسئولانه در شمال ایران: مطالعه موردی استان‌های گیلان، مازندران و گلستان» توسط محمود عقیلی و همکاران (۱۳۸۷) انجام شده است. این تحقیق به رابطه بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با رفتارهای مسئولانه در قبال محیط زیست پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان داده است که بین سرمایه اجتماعی با رفتارهای مسئولانه زیست محیطی و بین ابعاد عمده سرمایه اجتماعی نیز با رفتارهای زیست محیطی ارتباط معنی‌دار وجود دارد و این روابط در مناطق مختلف جغرافیایی متفاوت است. از یافته‌های این تحقیق می‌توان نتیجه گرفت که برای ترویج و توسعه رفتارهای مسئولانه زیست محیطی باید سرمایه اجتماعی و ابعاد آن بویژه اعتماد نهادی، عضویت در نهادهای مدنی و شبکه روابط بین‌گروهی را تقویت کرد.

تحقیقی با عنوان «بررسی میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و تأثیر آن بر سبک سلامت زیست محیطی شهروندان تبریز» توسط حسین هنرور (۱۳۹۰) انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که آگاهی از حقوق شهروندی، حقوق فرهنگی، حقوق اجتماعی و

حقوق مدنی با سبک سلامت محیط زیستی رابطه معنی‌دار دارد، اما بین حقوق جنسیتی و سبک سلامت محیط زیستی رابطه معنی‌دار وجود ندارد. همچنین از کل واریانس متغیر سبک سلامت زیست محیطی ۲۵٪ توسط متغیرهای مستقل آگاهی از حقوق شهروندی تبیین شده است. به طوری که با افزایش آگاهی از حقوق مدنی و حقوق فرهنگی میزان سبک سلامت زیست محیطی افزایش پیدا می‌کند و در مقابل با کاهش حقوق اجتماعی میزان سبک سلامت زیست محیطی کاهش می‌یابد.

از تحقیقات خارجی انجام‌شده در این زمینه می‌توان به تحقیقی با عنوان «فهم سرمایه اجتماعی و رهیافت اکوسیستمی»^۱ توسط امینه اوزمت^۲ (۲۰۱۱) در ترکیه اشاره کرد که به ارتباط بین سرمایه اجتماعی و ارتباط با زیست‌بوم پرداخته و سرمایه اجتماعی را به مثابه سرمایه‌گذاری در ارتباطات اجتماعی، عاملی موثر بر ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها در نظر گرفته است که در ساختار جامعه قرار دارد. در این مقاله ارتباط بین سرمایه اجتماعی و رهیافت اکوسیستمی در سه سطح خرد، متوسط و کلان بررسی شده است.

فرضیه‌های پژوهش

- ۱- بین درآمد فرد و سبک زندگی محیط زیستی رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۲- بین تحصیلات فرد و سبک زندگی محیط زیستی رابطه معنی‌دار وجود دارد.
- ۳- بین ابعاد سرمایه اجتماعی و سبک زندگی محیط زیستی رابطه معنی‌دار وجود دارد.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش، پیمایشی است. این تحقیق از نوع کاربردی و با هدف تبیینی است و از نظر وسعت پهنانگر و از نظر زمانی یک بررسی مقطعی است که در زمان خاصی انجام می‌گیرد. جامعه آماری این پژوهش شهروندان بالای ۱۵ سال شهر تبریز است که براساس آمار ۱۳۸۵، ۱۱۰۶۷۳۱ نفر است. از این تعداد ۵۶۵۵۴۰ نفر مرد و ۵۴۱۱۹۱ نفر زن هستند. روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای چندمرحله‌ای است و از طریق فرمول زیر انجام شد و

1- Understanding of Social Capital with Ecosystem Approach

2- Emine Ozmete

تعداد نمونه ۶۶۶ نفر به دست آمد، اما به دلیل از بین بردن تأثیر کدهای گمشده به ۶۸۲ نفر افزایش پیدا کرد:

$$n = \frac{t^2 pq}{d^2} = \frac{(2/58)^2 \times .5 \times .5}{(.05)^2} \quad n = \frac{6/6564 \times 0/25}{0/0025} = \frac{1/6641}{0/0025} \cong 666$$

اندازه‌گیری و نوع داده‌ها

سبک زندگی محیط زیستی: برای سنجش سبک زندگی محیط زیستی شهروندان، از ۲۴ گویه شش گزینه‌ای در سطح رتبه‌ای لیکرت استفاده شده است. به منظور تفکیک و دسته‌بندی سوالات ۲۴ گانه، از تکنیک تحلیل عاملی براساس تجزیه به مولفه‌های اصلی استفاده شده که براساس نتایج مقدار KMO برابر ۰/۷۸۵ به دست آمده و چون این مقدار از ۰/۵ بزرگ‌تر است نتیجه گرفته می‌شود که تعداد نمونه‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب است. مقدار کرویت بارتلت برابر ۳۴۸۱/۸۵۶ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ به دست آمده و به دلیل معنی‌دار بودن، تفکیک عامل‌ها به درستی انجام شده و سوالات مربوط به هر عامل همبستگی ریشه‌ای بالایی از خود نشان داده‌اند. بیشترین مقدار ویژه به ترتیب ۴/۶۰۹ و ۲/۰۴۱ به عامل‌های اول و دوم مربوط است. عامل اول حدود ۱۷/۷۲۷ درصد و عامل دوم حدود ۷/۸۴۹ درصد از واریانس کل عامل‌بندی‌ها را تبیین می‌کنند. کل واریانس تبیین‌شده ۵۶/۵۳۵ درصد است و تقلیل سوالات ۲۴ گانه با ۸ عامل انجام شده است. بارهای عاملی با روش واریانس چرخش داده شده‌اند. گویه‌های مربوط به هر عامل با بار عاملی، مقدار ویژه و واریانس تبیین‌شده در جدول (۱) آمده است.

جدول (۱) تحلیل عاملی متغیر سبک زندگی محیط زیستی

متغیر وابسته	ابعاد متغیر وابسته	گویه‌ها و سوالات	بار عاملی	مقادیر ویژه	مقادیر واریانس تبیین شده	واریانس تبیین شده	درصد
سبک زندگی محیط زیستی	(۱) مصرف بهینه آب و گاز که لازم نیست گرم باشد	خاموش کردن وسایل گرمایی در اتاقی	۰/۷۰۲				
		کم کردن درجه آب در هنگام عدم استفاده از آب گرم	۰/۶۹۱				
		جلوگیری از هدر رفتن آب در هنگام استفاده مسواک‌زدن، حمام کردن، ظرف‌شستن، شستن دست	۰/۶۱۴	۴/۶۰۹	۱۷/۲۲۷		
		استفاده بهینه از ماشین لباسشویی	۰/۶۳۳				
		استفاده از لباس گرم بیشتر در فصل سرما به جای بالا بردن درجه بخاری	۰/۵۰۵				۵۶/۵۳۵
		(۲) استفاده مجدد از ظروف شیشه‌ای و پلاستیکی	۰/۶۳۹				
		کالاهایی مثل - استفاده از دو روی کاغذ بطری	۰/۵۲۴				
		شیشه‌ای یا کاغذ باطل - استفاده از پلاستیک و نابلون‌های خرید	۰/۴۸۶				
		برای مصارف دیگر	۰/۷۲۳				
		استفاده از کالاهایی که از موارد بازیافت شده، ساخته شده است	۰/۵۲۳				
گروه‌های محیط زیستی	(۳) حمایت از - شرکت در همایش‌های حمایت از محیط زیست	محیط زیستی - پرداخت پول برای حل مسایل محیط زیست	۰/۸۲۴	۱/۹۲۶	۷/۴۰۹		

ادامه جدول (۱) تحلیل عاملی متغیر سبک زندگی محیط زیستی

متغیر وابسته	ابعاد متغیر وابسته	گویه‌ها و سوالات	بار عاملی	مقادیر ویژه	واریانس تبیین شده	درصد واریانس تبیین شده
(۴) اهمیت دادن به فضای سبز		کاشتن گل و گیاه در حیاط خانه یا کوچه	۰/۷۰۶	۱/۴۹۱	۵/۷۳۴	
		حفاظت از گیاهان در هر جا	۰/۷۴۶			
		رفتن به دامان طبیعت هر هفته یا ماه	۰/۶۴۰			
(۵) امتناع از مصرف کالاهای مضر برای محیط زیست		استفاده از مواد شوینده بدون توجه به استاندارد یا غیرمضر بودن آن برای محیط زیست	۰/۸۵۸	۱/۱۲۶	۴/۳۳	
		استفاده از اسپری‌ها بدون توجه به مضر بودنش برای محیط زیست	۰/۸۷۸			
		استفاده از لامپ کم مصرف	۰/۸۰۲			
(۶) مصرف بهینه برق		خرید وسایل برقی کم مصرف برای خانه	۰/۷۴۶	۱/۲۶۴	۴/۸۷۶	
		خاموش کردن چراغ‌های اضافی در منزل	۰/۴۳۴			
(۷) امتناع از ریختن زباله‌ها در محیط		ریختن زباله‌ها از شیشه ماشین به بیرون	۰/۷۵۸	۱/۱۷۵	۴/۵۱۹	
		ریختن زباله‌ها در سطل زباله	۰/۷۲۴			
(۸) استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی		استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی به جای ماشین شخصی	۰/۵۶۶	۱/۰۶۴	۴/۰۹۲	
		گشت زدن مکرر در خیابان‌های شهر باماشین	۰/۵۶۳			

سرمایه اجتماعی: در این پژوهش سرمایه اجتماعی به کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی، همکاری‌های اعضای جامعه و اعتماد اطلاق می‌شود. برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در سه بعد از ۱۵ گویه شش گزینه‌ای در سطح فاصله‌ای استفاده شده است. برای تفکیک و دسته‌بندی سوالات ۱۵ گانه، از تکنیک تحلیل عاملی براساس تجزیه به مولفه‌های اصلی استفاده شده که براساس نتایج مقدار KMO برابر ۰/۸۱۷ به دست آمده و چون این مقدار از ۰/۵ بزرگ‌تر است نتیجه گرفته می‌شود که تعداد نمونه‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب است. مقدار کرویت باتلر برابر ۳۱۸۸/۷۶۰ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ به دست آمده و به دلیل معنی‌دار بودن، تفکیک عامل‌ها به درستی انجام شده و سوالات مربوط به هر عامل همبستگی ریشه‌ای بالایی از خود نشان داده‌اند. بیشترین مقدار ویژه ۴/۳۴۷ به عامل اول مربوط است. عامل اول حدود ۲۵/۵۶۸ درصد از واریانس کل عامل‌بندی‌ها را تبیین می‌کنند.

کل واریانس تبیین‌شده ۵۴/۳۲۹ درصد است و ۳ عامل استخراج شده است. بارهای عاملی با روش واریماکس چرخش داده شده‌اند. گویه‌های مربوط به هر عامل با بارعاملی، مقدار ویژه و واریانس تبیین‌شده در جدول ۲ آمده است. روایی متغیر سرمایه اجتماعی برابر ۰/۸۰۹ است که درصد بالایی است.

جدول (۲) تحلیل عاملی سرمایه اجتماعی

متغیر مستقل	ابعاد متغیر مستقل	گویه‌ها و سوالات	بار عاملی	مقادیر ویژه	واریانس تبیین شده	درصد تبیین شده
سرمایه اجتماعی	(۱)	- در هیأت‌های مذهبی شرکت می‌کنم.	۰/۷۴۰	۴/۳۴۷	۲۵/۵۶۸	۵۴/۳۲۹
		- در صورت نیاز مالی به هیأت‌ها کمک می‌کنم.	۰/۷۲۹			
		- در انتخابات شوراهای مشارکت فعالانه دارم.	۰/۷۱۷			
		- در انجمن‌های محلی عضو هستم.	۰/۶۴۲			
		- دوست دارم در حل مشکلات محله خودمشارکت کنم.	۰/۷۲۵			
		- از مشارکت در فعالیتهای جمعی احساس لذت می‌کنم.	۰/۶۰۹			
انسجام اجتماعی	(۲)	- اگر فردی مشکلی داشته باشد و از من کمک بخواهد، کمکش می‌کنم.	۰/۶۹۹	۲/۱۶۴	۱۲/۷۲۷	
		- با دوستانم رفت و آمد خانوادگی دارم.	۰/۴۸۴			
		- با فامیل‌های نزدیک رفت‌وآمد خانوادگی دارم.	۰/۶۴۸			
		- معمولاً دوستانم مرا قبول دارند.	۰/۷۴۶			
		- دوستانی از سایر اقوام و زبان‌ها دارم.	۰/۴۷۷			
		- در مورد زندگی شخصی‌ام با نزدیکان خود به راحتی صحبت می‌کنم.	۰/۵۵۵			
اجتماعی	(۳)	- به نظر من معمولاً افراد جامعه ارزش‌های اخلاقی را رعایت می‌کنند.	۰/۷۷۷	۱/۴۴۷	۸/۵۱۴	
		- به گفته‌های مسئولان جامعه اعتماد کامل دارم.	۰/۷۱۵			
		- اخبار جامعه را از طریق شبکه‌های خبریگیری می‌کنم.	۰/۶۱۵			

نتایج توصیفی تحقیق

در این پژوهش از ۶۸۲ نفر نمونه آماری، ۳۳۹ مورد مرد و ۳۴۳ مورد زن بودند. به عبارت دیگر ۴۹/۷ درصد مرد و ۵۰/۳ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. از نظر درآمد ۱۷ نفر درآمد کمتر از

۲۰۰ هزار تومان، ۷۶ نفر درآمد بین ۲۰۰ تا ۴۰۰۰، ۱۶۵ نفر درآمد بین ۴۰۰ تا ۶۰۰ ۱۶۶ نفر درآمد بین ۶۰۰ تا ۸۰۰، ۱۳۰ نفر درآمد بین ۸۰۰ تا یک میلیون و ۱۲۸ نفر درآمد بالاتر از یک میلیون را داشته‌اند. از نظر تحصیلات ۳ نفر بی‌سواد، ۷ نفر ابتدایی، ۱۹ نفر راهنمایی، ۱۶۹ نفر متوسطه، ۱۵۳ نفر فوق‌دیپلم و ۲۸۴ نفر لیسانس و ۴۷ نفر فوق‌لیسانس و بالاتر بوده‌اند.

متغیر وابسته تحقیق: سبک زندگی محیط زیستی با استفاده از ۲۴ گویه در مقیاس رتبه‌ای و طیف شش گزینه‌ای اندازه‌گیری شده است. نمره ۲۴ نشاندهنده پایین‌ترین سطح سبک زندگی محیط زیستی و نمره ۱۴۴ نشاندهنده بالاترین سبک زندگی محیط زیستی شهروندان مورد مطالعه است. میانگین این متغیر برای شهروندان مورد مطالعه ۱۰۳ است که از نظر نمره برحسب صد ۶۵ است. در جدول زیر میانگین نمره پاسخگویان در ابعاد سبک زندگی محیط زیستی آورده شده است.

جدول (۳) میانگین ابعاد سبک زندگی محیط زیستی

ابعاد سبک زندگی محیط زیستی	تعداد سوال دامنه تغییرات	میانگین پاسخگویان	نمره برحسب صد
مصرف بهینه آب و گاز	۵	۸-۳۰	۲۲/۷۵
استفاده مجدد از بطری‌ها و شیشه	۵	۱۰-۳۰	۲۰/۸۸
حمایت از گروه‌های محیط‌زیست	۲	۲-۱۲	۴/۷۳
اهمیت دادن به فضای سبز	۳	۳-۱۸	۱۳/۱۶
امتناع از مصرف کالاهای مضر به محیط زیست	۲	۲-۱۲	۷/۶۱
مصرف بهینه برق	۳	۵-۱۸	۱۵/۱۹
امتناع از ریختن زباله‌ها در محیط	۲	۲-۱۲	۱۰/۵۲
استفاده از وسایل حمل‌ونقل عمومی	۲	۲-۱۲	۸/۲۳

متغیر مستقل تحقیق: سرمایه اجتماعی با استفاده از ۱۵ گویه در مقیاس فاصله‌ای در شش طیف اندازه‌گیری شده است. نمره ۱۵ نشاندهنده پایین‌ترین سطح سرمایه اجتماعی و نمره ۹۰ نشاندهنده بالاترین سرمایه اجتماعی شهروندان مورد مطالعه است. میانگین این متغیر برای شهروندان مورد مطالعه برابر ۶۱/۳۶ و از صد برابر ۶۱ است که نشان می‌دهد

شهروندان تبریزی تا حد زیادی دارای سرمایه اجتماعی هستند. در جدول زیر میانگین نمره پاسخگویان در ابعاد سرمایه اجتماعی آورده شده است.

جدول (۴) میانگین ابعاد سرمایه اجتماعی

ابعاد سرمایه اجتماعی	تعداد سوال	دامنه تغییرات	میانگین پاسخگویان	نمره برحسب درصد
مشارکت اجتماعی	۶	۶-۳۶	۲۴/۱۹	۶۰
انسجام اجتماعی	۵	۹-۳۰	۲۳/۹۰	۷۵
اعتماد اجتماعی	۴	۴-۲۴	۱۳/۲۶	۴۶

آزمون فرضیه‌ها

درآمد: درآمد یکی از متغیرهای زمینه‌ای این تحقیق است که در مقیاس فاصله‌ای مطرح شده است. برای آزمون رابطه بین درآمد و سبک زندگی محیط زیستی از آزمون I پیرسون استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که بین درآمد و سبک زندگی محیط زیستی، رابطه معنی‌دار وجود ندارد. اما بین درآمد با برخی از ابعاد سبک زندگی محیط زیستی همچون مصرف بهینه آب و گاز، امتناع از ریختن زباله در محیط و استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی رابطه معنی‌دار وجود دارد. نتایج حاکی از این است که با افزایش درآمد، سبک زندگی محیط زیستی در بعد مصرف بهینه آب و گاز کاهش می‌یابد، یعنی که کسانی که درآمد بالایی دارند در مصرف آب و گاز احتیاط نمی‌کنند، با افزایش درآمد، سبک زندگی محیط زیستی در بعد امتناع از ریختن زباله در محیط افزایش می‌یابد، زیرا افراد طبقات بالا ریختن زباله را در محیط امری فرهنگی تلقی می‌کنند که با شأن و منزلت افراد مرتبط است. در نتیجه ریختن زباله را در محیط کسر شأن تلقی و از آن اجتناب می‌کنند. با افزایش درآمد، سبک زندگی محیط زیستی در بعد استفاده از حمل و نقل عمومی کاهش می‌یابد. بدین معنی که افراد طبقات بالا بیشتر از ماشین شخصی استفاده می‌کنند. بنابراین می‌توان گفت که درآمد در سبک زندگی به طور عام و سبک زندگی محیط زیستی در بعضی از ابعاد به طور خاص تأثیر می‌گذارد. جدول زیر نتایج به دست آمده را نشان می‌دهد.

جدول (۵) نتایج رابطه بین درآمد با برخی از ابعاد سبک زندگی محیط زیستی

ابعاد متغیر سبک زندگی محیط زیستی	سطح معنی داری	ضریب همبستگی
مصرف بهینه آب و گاز	۰/۰۱۷	-۰/۰۹۱
امتناع از ریختن زباله در محیط	۰/۰۰۰	۰/۲۰۶
استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی	۰/۰۰۰	-۰/۱۶۶

تحصیلات: تحصیلات یکی دیگر از متغیرهای زمینه‌ای تحقیق است که در مقیاس رتبه‌ای مطرح شده است. برای آزمون رابطه بین تحصیلات و سبک زندگی محیط زیستی از آزمون F تحلیل واریانس استفاده شده است. نتایج توصیفی نشان می‌دهد که کمترین میزان سبک زندگی محیط زیستی با میانگین ۸۸، برای افراد بی‌سواد و بیشترین میزان با میانگین ۱۰۶/۳۸، برای افراد فوق لیسانس و بالاتر مربوط است. نتایج تحلیل واریانس با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۲ نشان می‌دهد که بین سبک زندگی محیط زیستی و تحصیلات رابطه معنی‌دار وجود دارد، یعنی که افرادی که تحصیلات بالاتری دارند سبک زندگی‌شان بیشتر با محیط زیست مطابقت دارد. به عبارت دیگر نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سبک زندگی محیط زیستی یک امر شناختی و فرهنگی است.

جدول (۶) نتیجه آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه بین متغیر سبک زندگی محیط زیستی و تحصیلات

میزان تحصیلات	بیسواد	ابتدایی	راهنمایی	متوسطه	فوق دیپلم	لیسانس	لیسانس و کل بالاتر
میانگین	۸۸	۹۳	۱۰۱/۴۷	۱۰۲/۰۴	۱۰۱/۳۷	۱۰۴/۳۷	۱۰۶/۳۸
منبع	تغییرات	مجموع	درجه آزادی	میانگین	F	سطح معنی‌داری	
سبک زندگی بین گروه	۳۰۵۳/۱۹	۶	۵۰۸/۸۶	۳/۴۷۲	۰/۰۰۲		
محیط زیستی درون	۹۸۹۳۲/۷۵	۶۷۵	۱۴۶/۵۶				
و تحصیلات گروه کل	۱۰۱۹۸۵/۹۴	۶۸۱					

سرمایه اجتماعی: برای بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و سبک زندگی محیط زیستی و ابعاد آن از آزمون I پیرسون استفاده شده است تا همبستگی آنها به دست آید. نتایج نشان

می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و سبک زندگی در سطح ۰/۰۰۰، با ضریب همبستگی ۰/۲۶۱ رابطه معنی‌دار با شدت متوسط و مستقیم وجود دارد. همچنین بین سرمایه اجتماعی با ابعاد مصرف بهینه آب و گاز، استفاده مجدد از بطری‌های پلاستیکی و شیشه‌ای، حمایت از گروه‌های محیط زیستی، اهمیت دادن به فضای سبز، امتناع از مصرف کالاهای مضر به محیط زیست و مصرف بهینه برق رابطه معنی‌دار وجود دارد. از بین این ابعاد اهمیت دادن به فضای سبز و حمایت از گروه‌های محیط زیستی دارای بیشترین رابطه با سرمایه اجتماعی است. دلیل این امر را می‌توان این دانست که امروزه فضای سبز یک فضای عمومی در خدمت همگان است که افراد در آنجا در کنار هم جمع می‌شوند و از طبیعت لذت می‌برند. بنابراین در فضای سبز معاشرت‌ها و ارتباطات رخ می‌دهد و رفتار مناسب یک فرد با طبیعت می‌تواند بر رفتار دیگران تأثیر بگذارد. حمایت از گروه‌های محیط زیستی نیز مستلزم ارتباطات افراد با یکدیگر است، بنابراین این ابعاد نسبت به ابعاد دیگر با سرمایه اجتماعی رابطه قوی‌تر دارند، اما بین سرمایه اجتماعی با دو بعد امتناع از ریختن زباله در محیط و استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی رابطه معنی‌دار وجود ندارد. جدول شماره ۷ نتایج به دست آمده را نشان می‌دهد.

جدول (۸) نتایج رابطه سرمایه اجتماعی با ابعاد سبک زندگی محیط زیستی

ابعاد متغیر سبک زندگی محیط زیستی	سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی
مصرف بهینه آب و گاز	۰/۰۰۶	۰/۱۰۶
استفاده مجدد از بطری‌ها و شیشه	۰/۰۱۳	۰/۰۹۵
حمایت از گروه‌های محیط زیست	۰/۰۰۰	۰/۲۲۵
اهمیت دادن به فضای سبز	۰/۰۰۰	۰/۲۸۷
امتناع از مصرف کالاهای مضر به محیط زیست	۰/۰۰۳	۰/۱۱۲
مصرف بهینه برق	۰/۰۰۰	۰/۱۹۱
امتناع از ریختن زباله‌ها در محیط	۰/۱۱۵	۰/۰۶۰
استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی	۰/۲۹۱	۰/۰۴۰

تعیین سبک زندگی محیط زیستی: رگرسیون

برای بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای و ابعاد سرمایه اجتماعی با سبک زندگی محیط

زیستی، از تحلیل رگرسیون چند متغیره با روش گام به گام استفاده شده است. متغیرهای درآمد، تحصیلات و سه بعد مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی و اعتماد اجتماعی وارد معادله شدند. ابتدا بعد مشارکت اجتماعی، سپس تحصیلات و در نهایت بعد انسجام اجتماعی وارد معادله شد. اما متغیر درآمد و اعتماد اجتماعی به دلیل سهم اندک در تبیین واریانس متغیر وابسته، وارد معادله نشدند. این متغیرها یازده درصد از واریانس سبک زندگی محیط زیستی را تبیین می‌کنند. از میان سه بعد، سهم مشارکت اجتماعی با ضریب بتای $0/226$ بیش از سایر متغیرهاست؛ یعنی که با کنترل سایر متغیرها، به ازای یک واحد تغییر در مشارکت اجتماعی، $0/226$ واحد در سبک زندگی محیط زیستی تغییر ایجاد می‌شود. سهم انسجام اجتماعی نیز با ضریب بتای $0/134$ دلالت بر این دارد که به ازای یک واحد تغییر در انسجام اجتماعی، $0/134$ واحد در سبک زندگی محیط زیستی تغییر ایجاد می‌شود. ضریب بتای تحصیلات نیز $0/143$ به دست آمد. بدین معنی که در سبک زندگی محیط زیستی، تحصیلات نسبت به انسجام اجتماعی قدرت تبیین بیشتری دارد. در این مدل شاخص‌های هم‌خطی نیز بررسی شدند که براساس جدول، شاخص‌های ضریب تحمل و VIF در حد قابل قبول هستند و بین متغیرهای وارد شده در مدل رگرسیون هم‌خطی وجود ندارد. دوربین واتسون نیز فرض مستقل بودن خطاها یا باقی‌مانده‌ها را آزمون می‌کند. دامنه این کمیت بین صفر و ۴ است و معمولاً محدوده بین $2/5 - 1/5$ ، مورد قبول و نشان‌دهنده مستقل بودن باقی‌مانده‌ها از یکدیگر می‌باشد. در این آزمون مقدار دوربین واتسون $1/768$ به دست آمده، که نشان می‌دهد، باقی‌مانده‌ها از یکدیگر مستقل هستند. جداول ۵ و ۶ نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره را نشان می‌دهند.

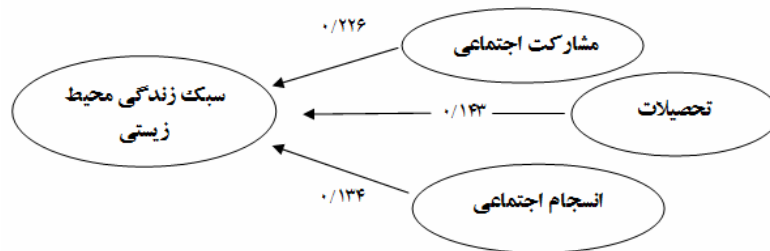
جدول (۸) نتایج آزمون رگرسیون چندمتغیره

دوربین واتسون	مجدور r ² تصحیح شده	مجدور r ²	همبستگی چندگانه
۱/۷۶۸	۰/۱۰۳	۰/۱۰۷	۰/۳۲۷
منبع تغییرات	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	F
رگرسیون	۱۰۸۹۸/۸۵۱	۳۶۳۲/۹۵۰	۲۷/۰۴۲
باقی‌مانده	۹۱۰۸۷/۰۹۶	۱۳۴/۳۴۷	
کل	۱۰۱۹۸۵/۹۴۷		
	۶۷۸		
	۶۸۱		

جدول (۹) متغیرهای وارد شده در مدل رگرسیون

وی آف	ضریب تحمل	معنی‌داری	تی	بتا	بی	مقدار ثابت
		۰/۰۰۰	۱۷/۷۸۲		۷۰/۷۱۳	
۱/۰۸۷	۰/۹۲۰	۰/۰۰۰	۵/۹۶۲	۰/۲۲۶	۰/۴۸۱	مشارکت اجتماعی
۱/۰۱۴	۰/۹۸۶	۰/۰۰۰	۳/۹۰۳	۰/۱۴۳	۱/۶۱۱	تحصیلات
۱/۰۹۶	۰/۹۱۳	۰/۰۰۰	۳/۵۲۹	۰/۱۳۴	۰/۵۱۳	انجام اجتماعی

مدل رگرسیونی بدست آمده به شکل صفحه بعد می‌باشد و مقادیر مشخص شده روی مدل همان مقادیر بتا می‌باشند.

مدل (۱)

نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش بررسی تأثیر درآمد، تحصیلات و سرمایه اجتماعی و ابعاد آن بر سبک زندگی محیط زیستی شهروندان شهر تبریز است. چارچوب نظری این پژوهش بر سبک زندگی به صورت عام و سبک زندگی محیط زیستی به صورت خاص مبتنی بوده و همچنین از نظریه بوردیو و دیگر اندیشمندان در خصوص سرمایه اجتماعی استفاده شده است. در پیشینه تجربی به چند تحقیق، که به تبیین ارتباط رفتارهای محیط زیستی و سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند، اشاره شده است. نتایج نشان می‌دهند که یافته‌های تحقیق موید چارچوب نظری بوده و سرمایه اجتماعی، که طبق نظر بانک جهانی، بر اقتصاد و توسعه کشورهای مختلف تأثیر می‌گذارد، می‌تواند بر نحوه تعامل با محیط زیست نیز تأثیر گذارد و

با به وجود آمدن ارتباط و تعهد بین مردم، کنش آنها را در برابر طبیعت تابع نفع جمعی گرداند.

نتایج تحقیق همچنین نشان می‌دهند که میانگین سبک زندگی محیط زیستی برای شهروندان مورد مطالعه، ۱۰۳ است که از نظر نمره برحسب صد، ۶۵ است. از بین ابعاد سبک زندگی محیط زیستی مصرف بهینه برق و امتناع از ریختن زباله‌ها در محیط، در حدود خیلی زیاد قرار دارد، مصرف بهینه آب و گاز، اهمیت دادن به فضای سبز در حد زیاد، استفاده مجدد از بطری‌ها و شیشه‌ها و استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی در حد متوسط، امتناع از مصرف کالاهای مضر برای محیط زیست بین متوسط رو به کم و حمایت از گروه‌های محیط زیستی در سطح خیلی کم قرار داشت؛ بنابراین با توجه به این نتایج می‌توان گفت که شهروندان تبریزی نیاز دارند تا در برخی ابعاد سبک زندگی، خود را بیشتر با محیط زیست وفق دهند. بین متغیر درآمد در حالت کلی و سبک زندگی محیط زیستی رابطه معنی‌دار به دست نیامد. اما بررسی رابطه آن با ابعاد سبک زندگی محیط زیستی نشان داد که با افزایش درآمد، سبک زندگی محیط زیستی در بعد مصرف بهینه آب و گاز کاهش می‌یابد؛ با افزایش درآمد، سبک زندگی محیط زیستی در بعد امتناع از ریختن زباله در محیط افزایش می‌یابد و با افزایش درآمد، سبک زندگی محیط زیستی در بعد استفاده از حمل و نقل عمومی کاهش می‌یابد. در این راستا باید به شهروندان آموزش داد که محیط زیست در زندگی انسان اهمیت زیاد دارد و نباید رفتار با آن را براساس دارایی‌های مادی همچون درآمد تعیین کرد.

متغیر تحصیلات با سبک زندگی محیط زیستی رابطه معنی‌دار دارد و با بالا رفتن تحصیلات میزان توجه به محیط زیست بیشتر می‌شود. رفیعی و همکاران (۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی نقش آموزش در افزایش تمایل افراد به حفاظت از محیط زیست پرداخته و نتیجه مشابهی را گرفته‌اند. از بین ابعاد سرمایه اجتماعی دو بعد مشارکت و انسجام اجتماعی، با سبک زندگی محیط زیستی رابطه معنی‌دار نشان داده‌اند. از بین ابعاد سبک زندگی محیط زیستی نیز مصرف بهینه آب، استفاده مجدد از ظروف شیشه‌ای یا پلاستیکی، حمایت از گروه‌های محیط زیستی، اهمیت دادن به فضای سبز، امتناع از مصرف کالاهای مضر به محیط زیست و مطرف بهینه برق با سرمایه اجتماعی رابطه معنی‌دار داشت اما امتناع از ریختن زباله‌ها در محیط و استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی رابطه معنی‌دار با

سرمایه اجتماعی نشان نداد. از این رو با افزایش تحصیلات، آگاهی افراد بالا می‌رود. این آگاهی شامل آگاهی از محیط اطراف و وضعیت آن نیز می‌شود. با افزایش آگاهی، فعالیت‌ها هدفمند می‌شود و مشارکت برای حل مسایل بالا می‌رود، بنابراین همان‌طوری که در این تحقیق به دست آمد، متغیر تحصیلات، عاملی مهم در سبک زندگی محیط زیستی است.

از سوی دیگر متغیر مشارکت اجتماعی نیز در سبک زندگی محیط زیستی نقشی عمده دارد؛ بنابراین همان‌طور که تحلیل رگرسیون چندمتغیره نشان می‌دهد برای افزایش توجه به محیط زیست تقویت مشارکت اعضای جامعه و تحکیم انسجام بین شهروندان اهمیتی عمده دارد؛ از این رو در برنامه‌ریزی‌ها و آموزش‌های مربوط به محیط زیست توجه به متغیرهای تحصیلات، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی باید در اولویت قرار گیرد.

منابع

- رفیعی، حامد؛ حمیدزاد، حمید (۱۳۸۸) بررسی نقش آموزش در افزایش تمایل افراد به حفاظت از محیط زیست (مطالعه موردی: دریای خزر)، در فصلنامه علوم محیطی، شماره ۷، صص ۱۰۸-۹۵.
- عقیلی، سیدمحمود؛ خوش‌فر، غلامرضا؛ صالحی، صادق (۱۳۸۸) سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست محیطی مسئولانه در شمال ایران، در مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، جلد شانزدهم، جلد یک-الف.
- علیزاده اقدم، محمدباقر (۱۳۸۸) مطالعه سبک زندگی سلامت محور شهروندان: امیدها و بیم‌ها (مطالعه موردی شهر تبریز)، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۶) تصویری از سبک زندگی فرهنگی جامعه دانشجویی، در فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال اول، شماره یک، صص ۱۹۸-۱۷۵.
- فتحی واجارگاه، کوروش؛ فرمهبینی فراهانی، محسن (۱۳۸۲) دانش زیست‌محیطی زنان برای توسعه پایدار، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- فریادی، شهرزاد (۱۳۸۴) روش‌شناسی برنامه‌ریزی محیط زیستی محلی با مشارکت مردم (به شکل یک سیستم مدیریت محیط زیست)، مجله محیط‌شناسی، شماره ۳۷.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳) انسان‌شناسی شهری، تهران: نشر نی.
- کاپرا، فریتيوف (۱۳۸۶)، پیوندهای پنهان، ترجمه محمد حریری اکبری، تهران: نشر نی.
- مهدوی، مسعود؛ ریاحی، وحید (۱۳۸۲) عوامل فرهنگی و اجتماعی در تقابل و تعامل با محیط زیست: مطالعه موردی اراک، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۷، صص ۱۴۸-۱۳۵.
- مهدوی‌کنی، محمدسعید (۱۳۸۶) مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال اول، شماره یک، صص ۲۳۰-۱۹۹.
- هنرور، حسین (۱۳۹۰) بررسی رابطه میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و تأثیر آن بر سبک سلامت زیست محیطی شهروندان تبریز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه تبریز.
- Barry, John (1999) *Environment and Social Theory*, London: Routledge.
- Crompton, Tom & Kasser, Tim (2009) *Meeting Environmental Challenges*:

The Role of Human Identity, Published by WWF- UK at www.wwf.org.uk/strategiesforchange.

- Durlauf, S. Fatchamps, M. (2004) *Social Capital, NBER Working Paper Series*, No: 10485. Cambridge. MA: National Bureau of Economic Research.
- Gatersleben, B. White, E. Abrahamse, W. Jackson, T. Uzzell, D. (2009) *Materialism and Environmental Concern Examining Values and Lifestyle Choices among Participants of the 21th Century Living Project*, Resolve Working paper in <http://www.surrey.ac.uk/resolve/>.
- Gregory, K. Simmons, I. Brazel, A. Day, J. Keller, E. Sylvester, A. Yanez, A (2009) *Environmental Sciences: A Student's Companion*, London: Sage Publication.
- Ozmete, Emine (2011) Understanding of Social Capital with Ecosystem Approach in *International Journal of Academic Research*, Vol 3. No 3. Pp 333-339.
- Portes, Alejandro (1998) *Social Capital: Its Origins and Application in Modern Sociology in Annual Reviews of Sociology*. USA: New Jersey, Pp 1-24.
- Soos, Andy (2011) What Is Green/<http://www.enn.com/lifestyle/article/42531>.
- Williams, Raymond (1988) *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London: Fontana Publication.